

บทที่ 4

ทฤษฎีการแต่งกายละครไทย

การแต่งกายของละครไทยสมัยต่างๆ จริงๆ จะเป็นอย่างไรไม่มีใครทราบ จนมาถึงปัจจุบันกรมศิลปากร สมัยที่นายธนิต อยู่โพธิ์เป็นอธิบดี ได้มีการค้นคว้าจากภาพปูนปั้นและภาพผนังของสมัยนั้นๆ และยังประดิษฐ์ทำรำเพลง และสันนิษฐานเรื่องเครื่องดนตรีนำมารวบรวมไว้ เป็นชุดๆ เรียกว่า ระบาย เช่น ระบายศรีวิชัย ลพบุรี ฯลฯ เรื่องเครื่องแต่งกายละครไทยสมัยต่างๆ จึงทำได้เพียงเท่านั้น

สมัยทวารวดี ระหว่างพุทธศตวรรษที่ 11-16

การแต่งกายของคนสมัยทวารวดี พิจารณาจากประติมากรรม รูปศิลาจำหลัก รูปปูนปั้น และรูปปั้นดินเผา ที่ปรากฏตามโบราณสถานต่างๆ ซึ่งชุดได้จากตำบลคูบัว จังหวัดราชบุรี และอำเภอคูทอง จังหวัดสุพรรณบุรี แสดงให้เห็นว่าวัฒนธรรมสมัยนั้น มีลักษณะคล้ายคลึงกับวัฒนธรรมของชาวอินเดีย

ผู้หญิงชาวทวารวดีส่วนใหญ่ทำผมเกล้ามวยหรือถักเปียเป็นจอมสูงขึ้นไปเหนือศีรษะ รัดตรงกลางด้วยเครื่องประดับให้ตอนบนสยายออกแล้วจัดขยายเป็นแฉกๆ บางครั้งก็ถักเปียจัดเรียงเป็นเส้นลงมาเป็นกรอบวงหน้า นิยมประดับตุ้มหูทำเป็นแผ่นหรือห่วงกลม ส่วนคอตกแต่งด้วยสายสร้อยห้อยแผ่นทับทรวงที่ทำเป็นรูปสี่เหลี่ยมขมนมเปียกปูนจำหลัก ลวดลายกระหนกไม่นิยมสวมเสื้อ ใช้ผ้าสะพายเฉียงบางๆ เฉวียงป่าชายไพลไปข้างขวา ต้นแขนประดับด้วยกำไลเล็กๆ ทำด้วยทองคำ สำริด หรือลูกปัดมีค่าสีต่างๆ ข้อมือสวมกำไลซ้อนกัน นุ่งผ้าผืนเดียวทบซ้อนกันข้างหน้าทั้งชายแนบลำตัว ไม่สวมรองเท้า

ส่วนการแต่งกายของผู้ชาย นิยมถักเปียเป็นหลอดยาวประป่า หรือเกล้ามุ่นรัดด้วยผ้าหรือเครื่องประดับ ปล่อยชาย ผมย้อยกลับลงมา ที่เกล้าเป็นผมจุกก็มีบ้าง นิยมใส่ตุ้มหูเหมือนผู้หญิงทำเป็นพุ่มทรงกลมซ้อนกันเหมือนหัวเม็ดคว่ำก็มีเป็นรูปกลมแผ่นใหญ่บางๆ ทำด้วยทองคำ สำริด หรือศิลาก็มี ไม่นิยมสวมเสื้อ มีแต่ผ้าบางๆ พาดเฉียงป่า ใส่กรองคอทำด้วยลูกปัดแก้วหลากสี แต่ที่ไม่ใส่กรองคอเลยก็มี นุ่งผ้าผืนยาวจีบชายหน้าตกลงไปเบื้องล่างคล้ายผ้าถุงครึ่งแข้ง ชายพกขมวดทั้งชายลงด้านซ้าย บางครั้งมีเข็มขัดโลหะรัดรอบเอวทับผ้านุ่ง บางครั้งมีกำไลแขนประดับ

สมัยเชียงแสน ระหว่างพุทธศตวรรษที่ 17-25

เนื่องจากอาณาจักรเชียงแสนตั้งอยู่เหนือสุดของประเทศ เป็นดินแดนที่มีอากาศหนาวเย็นกว่าภาคอื่น ๆ จึงนิยมสวมเสื้อ ประกอบกับประชาชนมีความสัมพันธ์เกี่ยวข้องกับชนชาติหลายเผ่าพันธุ์ การแต่งกายสมัยนั้นจึงมีลักษณะ

ผสมปนเปกัน พิจารณาได้จากประติมากรรม เทวรูปหล่อ และภาพจิตรกรรมฝาผนัง ซึ่งเป็นโบราณวัตถุในสมัยนั้น

การแต่งกายของผู้หญิงสมัยเชียงแสน จากหลักฐานภาพจิตรกรรมฝาผนังวัดภูมินทร์ จังหวัดน่าน มีนุ่งผ้าขึ้นพื้นเมืองแบบผ้าดุนกรอมถึงข้อเท้า มีผ้ารัดอกและห่มสไบ ไฉ้ผมเกล้ามวยค่อนไปทางหลังศีรษะเล็กน้อย รัดมวยผมด้วยเครื่องประดับ สวมสร้อยคอและกำไลมือ ใส่ตุ้มหูห้อยมีลักษณะคล้ายคลึงกับผู้หญิงสมัยสุโขทัย

ส่วนผู้ชายเท่าที่ปรากฏหลักฐานว่านุ่งสนับเปล้าหรือนุ่งผ้าห้ายกั้งสูง นิยมสักท่อนขาเป็นลวดลายต่างๆ สวมเสื้อแขนยาวผ่าอกติดกระดุมปล่อยชาย ใช้ผ้าพาดปากมี จากประติมากรรมบางชิ้นแสดงถึงการสวมมงกุฏทรงสูง ยอดทำเป็นรูปดอกบัวตูม ใส่ตุ้มหูเล็กแบนกลม ใส่กรองคอ คล้องสังวาล สวมกำไลมือ และรัดแขน นุ่งผ้าจับกลับเกือบขนานกับลำตัว คาดเข็มขัดมีหัวทับผ้านุ่ง บางทีก็สับผ้ายาวลงมาครึ่งแข้ง อาจมีผ้าซ้อนเรียงกันลงมาถึง 3 ชั้น รัดชายเป็นปลีออกทางด้านข้าง ตอนบนผ้านุ่งมีลักษณะคล้ายชายไหวชายแฉง และนิยมนุ่งผ้าสองชาย

สมัยสุโขทัย ระหว่างพุทธศตวรรษที่ 19-20

สุโขทัยเป็นอาณาจักรที่อุดมสมบูรณ์ และเจริญรุ่งเรืองสมัยหนึ่ง เนื่องจากอาณาบริเวณเป็นดินแดนอันเป็นที่ตั้งของอาณาจักรลพบุรีหรือขอมมาก่อน การแต่งกายของชาวสุโขทัยจึงปฏิรูปมาจากสมัยลพบุรีเป็นส่วนใหญ่ พิจารณาจากภาพจำหลักบนแผ่นศิลาภาพปูนปั้น รูปหล่อสำริดและตุ๊กตาสังกโลก อันเป็นโบราณวัตถุในสมัยนั้น การแต่งกายมีลักษณะผิดแผกแตกต่างกันไปตามฐานะ

การแต่งกายของผู้หญิงชาวสุโขทัยส่วนมากนิยมนุ่งผ้ายาวครึ่งแข้ง รัดกลับซบซ้อนมากขึ้น คาดเข็มขัดขนาดใหญ่ทับประดับด้วยลวดลายละเอียดมาก ทั้งชายผ้าเป็นกาบตรงด้านหน้า หรือยกเยื้องทางด้านข้าง บุคคลธรรมดาทั้งชายและหญิงนุ่งผ้าโจงกระเบนไว้ผมยาวประบ่า รวบปลายผมด้วยเครื่องประดับไว้ด้านหลังหรือไพล่ก่อนมาข้างๆ หวีผมแฉกกลางมีผ้าพันคอหรือกรองคอทำเป็นลวดลายหยุกโดยรอบ มีผ้าแถบคาดอก สวมกำไล ข้อมือข้อเท้าและรัดแขนด้วยเครื่องประดับ

ส่วนผู้ชาย การนุ่งผ้าที่ปรากฏหลักฐานตามตุ๊กตาสังกโลก และภาพลายเส้นบนแผ่นศิลาวัดศรีชุม จังหวัดสุโขทัย มักนิยมนุ่งผ้ามีชายพกด้านหน้ายาวใหญ่ออกมามาก ทรงผมเกล้าเป็นมวยสูงรัดด้วยเครื่องประดับต่างๆ

สมัยลพบุรี ระหว่างพุทธศตวรรษที่ 16-19

ศิลปวัฒนธรรมส่วนใหญ่สมัยลพบุรีคล้ายคลึงกับศิลปะของขอม การแต่งกายจึงมีลักษณะบางส่วนคล้ายขอม พิจารณาได้จากประติมากรรม รูปจำหลักทับหลัง รูปหล่อสำริด ซึ่งเป็นโบราณวัตถุในสมัยนั้น

ผู้หญิงสมัยลพบุรีนิยมประดับศีรษะด้วยเทริด ไม่สวมเสื้อ กรองคอมีลวดลายเป็นแผ่นใหญ่ ตุ้มหูทำเป็นหัวเม็ดคว่ำซ้อนเหลื่อมเรียงลงมาหลายชั้น แต่งผมแฉกกลางตอนบนมุ่นเป็นมวยปักด้วยปิ่นยอดแหลม สวมกำไลต้นแขนและมือทั้งสองข้าง นุ่งผ้าให้ชายซ้อนกันตรงหน้า แล้วปล่อยชายออกมาสองข้างเป็นปลี บางทีปล่อยชายยาวลงถึงสะโพกทั้งขวา และซ้าย อันเป็นลักษณะชายไหว คาดเข็มขัดขนาดใหญ่มีลวดลายวิจิตรพิสดาร ปลายทำเป็นพู่คล้ายกรวยเชิงห้อยเรียงเป็นแถว ไม่นิยมสวมรองเท้า

การแต่งกายของผู้ชาย นิยมนุ่งผ้าถุงสูง ด้านขวาทับด้านซ้าย แล้วทิ้งชายเป็นกาบขนาดใหญ่ คาดเข็มขัดที่มีลวดลายต่างๆ ผูกหัวเข็มขัดเป็นปมเงื่อนแบบสอดสร้อย ส่วนใหญ่นุ่งผ้าสั้นเหนือเข่าทิ้งชายพกออกมาข้างหน้าเป็นแผ่นใหญ่ ใส่ตุ้มหูและกรองคอเป็นเส้นเกลี้ยงกลมซ้อนกันสองชั้น ตรงกลางทำเป็นลวดลายดอกไม้เม็ดกลมๆ เรียงซ้อนกันสวมกำไลแขนและเท้า รัดต้นแขนคล้ายกับกรองคอ ไม่นิยมสวมรองเท้า

สมัยศรีวิชัย ระหว่างพุทธศตวรรษที่ 13-18

การแต่งกายของคนสมัยศรีวิชัยในฐานะต่างๆ กัน ส่วนใหญ่มีลักษณะคล้ายคลึงกับแขกซึ่งอยู่ในแถบแหลมมลายู เกาะสุมาตรา และชวา พิจารณาได้จากประติมากรรมเทวรูปพระศิวะ รูปพระโพธิสัตว์ และรูปนางดาราคีที่ประดับองค์พระโพธิสัตว์ อันเป็นโบราณวัตถุในสมัยนั้น

ผู้หญิงชาวศรีวิชัยนิยมเกล้าผมมวยสูงขึ้นไป ทำเป็นรูปพุ่มทางข้าวบิณฑ์สามกลีบ รวบด้วยรัดเกล้า ปล่อยชายปรกลงมาด้านหน้า บางทีทำทรงผมมุ่นมวยเป็นทรงกลมเหนือศีรษะ ใช้รัดเกล้ารัดเป็นชั้นๆ แล้วปล่อยชายผมลงประจบทั้งสองข้าง ตกแต่งด้วยตุ้มหูแผ่นกลมจำหลักเป็นกลีบดอกไม้ขนาดใหญ่บ้าง ทำเป็นลายเชิงกรวยหรือก้านต่อดอกบ้าง ใส่กรองคอเส้นเกลี้ยงๆ มีทับทรวง กำไลประดับทองกรหรือพาดูรัดทำด้วยโลหะ หรือลูกปัดร้อยเป็นพวงอุบะ นุ่งผ้าครึ่งแข้งปลายบานยกขอบ ที่นุ่งผ้าผืนเดียววางแนบเนื้อคล้ายของผู้ชายก็มี ขอบผ้าชั้นบนทำเป็นวงโค้งเห็นส่วนท้อง บางทีคาดเข็มขัดผ้าปล่อยชายลงทางด้านขวา นิยมสวมกำไลมือและเท้า

ผู้ชายทำทรงผมเกล้ามวยเป็นกระพุ่มเรียวยาวรัดด้วยเครื่องประดับ ปล่อยปลายผมสยายลงรอบศีรษะเป็นชั้นๆ บางทีปล่อยชายผมชั้นล่างแผ่นสยายลงประจบ นิยมตกแต่งด้วยตุ้มหูเป็นเม็ดกลมใหญ่ๆ คล้ายสายสังวาลยาวทิ้งลงมาเป็นวงเรียวยาวกับลำตัวด้านหน้า ส่วนใหญ่นุ่งผ้าแบบชายพกต่ำ ปล่อยชายย่อยเป็นกระหนก คาดเข็มขัดโลหะประดับแขนและข้อมือด้วยกำไล ส่วนการแต่งกายของพวกพราหมณ์ นิยมไว้ผมประบ่า ไม่เกล้ามวยสูงมีกรอบหน้าเรียบๆ นุ่งผ้าสั้นเหนือเข่าคล้ายกางเกงหรือโจงกระเบน ใส่ตุ้มหู สวมกำไลแขนและสร้อยคอ

สมัยอยุธยา ตั้งแต่พุทธศักราช 1893 - 2310

อยุธยาเป็นราชธานีของไทยยาวนานที่สุดเป็นเวลาถึง 417 ปี ได้รับอารยธรรมมาหลายยุคหลายสมัย มีทั้งอารยธรรมสมัยลพบุรีและอารยธรรมของไทยฝ่ายเหนือคือสุโขทัย การแต่งกายของชาวอยุธยาจึงมีความปะปน ปรากฏอยู่เป็นอันมาก พิจารณาจากภาพจิตรกรรมในสมุดไทย รูปไม้จำหลัก ภาพลายรดน้ำสมัยนั้น ประมวลได้หลายลักษณะ

ผู้หญิงไว้ผมยาวเกล้ามวย สวมเสื้อคอรูปสี่เหลี่ยมผืนผ้าออก แขนสั้น ขลิบขอบสามเสื้อ ชายเสื้อปรกเอว้วยจับกับสะโพก สวมกำไลแขนเป็นปลอก นุ่งผ้าโจงกระเบนยาวครึ่งแข้ง ส่วนชาวบ้านไว้ผมยาวประบ่า หวีเสกกลาง ไม่สวมเสื้อห่มสบเเฉียงปิดอก นุ่งผ้าเชิงใต้สะดือยาวครึ่งแข้ง จีบหน้านางชักชายพกยาวลงมาตรงกลาง ผมบางแบบเกล้าขึ้นไปแล้วคาดกลาง ปล่อยปลายบานหรือไว้ผมเสกกลางไปรวมรวบกันเป็นพุ่มด้านหลัง สวมสร้อยสังวาล มีผ้าคล้องไหล่ปิดอกทั้งสองข้าง นุ่งผ้าเชิงยาวครึ่งแข้ง จีบหน้าชักชายพกยาวลงมาตรงกลาง บางพวกเพื่อสะดวกในการทำงาน นิยม

ไว้ผมยาวเกล้ามวย ห่มผ้าแบบตะแบงมาน นุ่งผ้าโจงกระเบนหยักรั้งเหนือเข่า บางพวกนุ่งผ้าเชิงยาวครึ่งแข้ง จับหน้านางไว้ผมยาวประบ่า ตอนบนทวิแสดกลางเป็นรูปปีกนก (ผมปีก) ห่มผ้าสไบเฉียง

ผู้ชายชาวอยุธยาส่วนมากไว้ผมสั้น ทวิแสดกลางดูจุมรองทรง สวมเสื้อคอสามเหลี่ยมแขนสั้นผ่าอกยาวปรกนั้นเอวรัดรูป มีลายเกล็ดประดับขอบแขนและขอบสาบเสื้อสวมกำไลเป็นปลอก นุ่งผ้าโจงกระเบนสั้นเหนือเข่าทับสนับเพลายาวครึ่งแข้ง ศิลปินทำผมทวิแสดกลางทรงปีกนก โคนด้านข้างโดยรอบ สวมเสื้อคอกลมแขนสั้นปล่อยชาย นุ่งกางเกงขายาวครึ่งแข้งคล้ายสนับเพลา มีผ้าคาดพุง ผู้ชายพื้นบ้านไว้ผมทวิหรือปล่อยปรกหน้าผาก มีผ้าคาดศีรษะ สวมเสื้อคอกลมแขนสั้น นุ่งผ้าทับชายเสื้อ โจงกระเบนหยักรั้งเหนือเข่า

เครื่องแต่งตัวนาง

เช่นเดียวกับเครื่องแต่งตัวพระ เครื่องแต่งตัวนางกษัตริย์ มีกำหนดดังต่อไปนี้ คือ

1. มงกุฎ
2. ดอกไม้ทัด (ช้าย)
3. จอนหู ในวรรณคดีเรียก กรรเจียก หรือ กรรเจียกจร
4. อูบะหรือพวงดอกไม้ (ช้าย)
5. นวมนาง ในวรรณคดีเรียก กรองศอ หรือ สร้อยนวม
6. กำไลสวม ในวรรณคดีเรียกทองกร
7. แหวนรอบ
8. ประหล่ำ
9. กำไลตะขาบ
10. พาหุรัด
11. กำมรงค์
12. ผ้าห่มนาง
13. จี๋นางหรือตาทับ ในวรรณคดี เรียกว่า ทับทรวง
14. เสื้อในนาง (ผ้าสีแดงหรือเหลืองจัด)
15. สะอั้ง
16. เข็มขัด
17. ผ้านุ่งนาง ในวรรณคดีเรียกว่า ภูษา หรือ พระภูษา
18. กำไลเท้า

อุปกรณ์เครื่องแต่งกายละครไทย

เครื่องแต่งกายละครรำไทย ที่เรียกว่าละครนอก ละครใน หรือระบำนั้น แบ่งออกเป็น 2 พวก คือ

1. เครื่องแต่งตัวพระ
2. เครื่องแต่งตัวนาง

เสื้อผ้าเครื่องนุ่งห่มและเครื่องประดับ มีดังต่อไปนี้คือ

เครื่องแต่งตัวพระ

1. ขฎา	2. ดอกไม้เพชร (ซ้าย)
3. จอนหู ที่ในวรรณคดีเรียกว่า
กรรเจียก หรือ กรรเจียกจร	4. ดอกไม้ทัด (ดอกไม้สดหรือดอกไม้
ประดิษฐ์) ทัดทางขวา
5. อุบะหรือพวงดอกไม้ (ขวา)	6. อินทรนู
7. แหวนรอบ	8. กำไลแฝง ในวรรณคดีเรียกว่าทองกร
9. พาหุรัด	10. อัมรงค์
11. ประหล้า	12. กรองคอหรือนวมคอ ในวรรณคดี เรียกว่า กรองคอ
13. ตาบน้าหรือตาบทับ ในวรรณคดีเรียกว่า
ทับทรวง	14. เสื้อ ในวรรณคดีเรียกว่า ฉลององค์
15. สิ้งวาล	16. ตาบทิศ
17. เข็มขัด หรือ ปั้นแหน้ง	18. รัตสะเอว หรือรัตองค์ หรือรัตพัสเตอร์
19. ฝ้านุ่ง ในวรรณคดีเรียกว่า ภูษา หรือ พระภูษา	20. สุวรรณกระถอบ
21. ห้อยข้าง หรือเจียรระบาต หรือ ขายแครง	22. ห้อยหน้า หรือ ขายไหว
23. สนับเพลา	24. กำไลเท้า

